

ARTICLES

Il mito normanno nella cultura artistica della Sicilia degli Asburgo: costruzione identitaria e rappresentazione del potere. Maurizio Vesco

Nobleses i Generalitat: la classe dirigent i l'exercici del poder des de les institucions (segles XVI-XVII). Miquel Pérez Latre

Monos, gatos y ratas: una poética de la alteridad plasmada en azulejos. Céline Ventura Teixeira

La glorification de la France dans la guerre de Hollande : le projet de la Galerie des Glaces et ses impasses. Emmanuel Faure-Carricaburu

Vascos y montañeses: arte, poder e identidades nacionales en el virreinato de Nueva España. Julio J. Polo Sánchez

Barcelona i la Guerra de Successió: de les imatges coetànies al relat historicista. Agustí Alcoberro

«El pasado (no) es un país extranjero». La personificación de Barcelona y la Monarquía Ilustrada. Carlos Reyero

Algunas noticias sobre tres contactos en Italia de Francisco de Goya: Timoteo Martínez, Bartolomeo Puigvert y Luis Martínez de Beltrán. Raquel Gallego

APORTACIONES BREUS

Viajes mediterráneos de mármoles italianos: sobre la procedencia de la llamada Fuente de Apolo en Aranjuez. Fernando Loffredo

PUBLICACIONES

L'image de l'Autre. Noirs, Juifs, Musulmans et «Gitans» dans l'art occidental des Temps modernes, Victor I. Stoichita. Pol Capdevila

Reflexiones de un hispanista a la sombra de Velázquez, Jonathan Brown. Eduard Cairo

Acta | Artis

Estudis d'Art Modern

PUBLICACIONES D'ACAF/ART

Bramante en Roma. Roma en España. Un juego de espejos en la temprana Edad Moderna, Ximo Company, Borja Franco i Iván Rega (eds.). Juan Miguel Muñoz Corbalán

Noblesa obliga. L'art de la casa a Barcelona (1730-1760), Rosa M. Creixell Cabeza. Francesc Fontbona

ARXIU

El IV Centenari del naixement de Miquel Àngel

A mayor gloria de Miguel Ángel: la celebración del IV Centenario de su nacimiento. Eva March

Memoria sobre las fiestas que se celebraron en Florencia con motivo del Cuarto Centenario del nacimiento de Miguel-Ángel Buonarroti y apuntes acerca del estado de la enseñanza artística en Italia, Claudi Lorenzale. Edició facsímil

RESSENYES

EXPOSICIONS

Giorgio Vasari e l'Allegoria della Paziienza. Carmelo Occhipinti

El Greco. La mirada de Rusiñol. Sergio Fuentes Milà

Acta | Artis

Estudis d'Art Modern

2015

Núm. 3

ACAF-ART
LLIBRES

ACTA/ARTIS. ESTUDIS D'ART MODERN
Publicació anual del projecte i grup d'investigació ACAF/ART – GEAM
2015
Núm. 3

ACAF/ART – GEAM
Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història
Montalegre, 6-8
08001 Barcelona
<http://www.acafart.org/publicacions>
actaartis@acafart.org

Edicions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n, 08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430 – Fax: 934 035 531
www.publicacions.ub.edu
comercial.edicions@ub.edu

ISSN 2339-7691
DL B-26.670-2013

© Dels textos i les fotografies, els seus autors (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Barcelona, pàgs. 78, 79, 80, 82 i 83; Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, pàgs. 164 i 170).

Acta | Artis

Estudis d'Art Modern

DIRECTOR

JOAN SUREDA, ACAF/ART,
Catedràtic d'Història de l'Art,
Universitat de Barcelona

COORDINADORA GENERAL I DEL CONSELL CIENTÍFIC

CARME NARVÁEZ, ACAF/ART,
Professora agregada d'Història de l'Art,
Universitat de Barcelona

COORDINADORA DEL CONSELL DE REDACCIÓ I DE PLANIFICACIÓ

EVA MARCH, ACAF/ART,
Professora agregada d'Història de l'Art,
Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

COORDINADORA DE L'AVALUACIÓ D'EXPERTS – PEER REVIEW

ROSA M. CREIXELL, ACAF/ART,
Professora agregada d'Història de l'Art,
Universitat de Barcelona

CONSELL CIENTÍFIC

ALESSANDRO BALLARIN, Professore emerito,
Università degli Studi di Padova

ANTHONY J. CASCARDI, Professor of Comparative
Literature, Rhetoric, and Spanish. Director
of the Townsend Center for the Humanities,
University of California, Berkeley

MARGARET E. CONNORS MCQUADE, Assistant
Director Curator of Decorative Arts,
The Hispanic Society of America, Nova York

FERNANDO R. DE LA FLOR, Catedràtic
de Literatura Española, Universidad
de Salamanca

JOSEPH LEO KOERNER, Victor S. Thomas
Professor of the History of Art and Architecture,
Harvard University, Cambridge, Massachusetts

GINEVRA MARIANI, Direttore Calcoteca Istituto
Nazionale per la Grafica, Roma

KEITH MOXEY, Barbara Novak Professor
and Chair of Art History at Barnard College,
Columbia University, Nova York

ROSA NAVARRO, Catedràtica de Literatura
Espanyola, Universitat de Barcelona

ALESSANDRO NOVA, ACAF/ART, Direttore
Kunsthistorisches Institut in Florenz –
Max-Planck-Institut

ANTONIO PAOLUCCI, Direttore dei Musei Vaticani

GIOVANNI ROMANO, Professore emerito,
Università di Torino

SERGIO ROSSI, ACAF/ART, Professore ordinario
di Storia dell'Arte, Università di Roma
La Sapienza

VICTOR STOICHITA, Chaire d'Histoire de l'Art
Moderne et Contemporain, Université
de Fribourg

ROSSELLA VODRET, Ex Soprintendente
Speciale per il Patrimonio Storico Artistico
ed Etnoantropologico e per il Polo Museale
della Città di Roma

CHRISTOPHER WOOD, Professor of History of Art,
Yale University, New Haven, Connecticut

CONSELL EDITORIAL

FERNANDO ANTÓNIO BAPTISTA PEREIRA,
Professor associado da Faculdade de Belas Artes,
Universidade de Lisboa

ALICIA CÁMARA, Catedrática de Historia del Arte,
Universidad Nacional de Educación a Distancia

MARIÀ CARBONELL, Catedràtic d'Història
de l'Art, Universitat Autònoma de Barcelona

ROCÍO CARANDE, Catedrática de Filología Latina,
Universidad de Sevilla

XIMO COMPANYY, Catedràtic d'Història de l'Art,
Universitat de Lleida

RAFAEL GARCÍA MAHÍQUES, Professor titular
d'Història de l'Art, Universitat de València

LAURA GARCÍA, ACAF/ART, Professora associada
d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona

EMMA LIAÑO, Catedrática d'Història de l'Art,
Universitat Rovira i Virgili, Tarragona

JUAN MARÍA MONTIJANO, Profesor titular
de Historia del Arte, Universidad de Málaga

LAUREÀ PAGAROLAS, Director tècnic de l'Arxiu
Històric de Protocols de Barcelona

SOFÍA RODRÍGUEZ-BERNÍS, Directora del Museo
Nacional de Artes Decorativas, Madrid

ANTONI SIMON, Catedràtic d'Història Moderna,
Universitat Autònoma de Barcelona

DIEGO SUÁREZ, Catedrático de Historia del Arte,
Universidad Complutense, Madrid

ROSA MARIA SUBIRANA REBULL, ACAF/ART,
Professora titular d'Història de l'Art, Universitat
de Barcelona

JOAN RAMON TRIADÓ, ACAF/ART, Professor titular
d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona

ISABEL VALVERDE, Professora titular d'Història
de l'Art, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

HAN COL·LABORAT EN AQUEST NÚMERO

AGUSTÍ ALCOBERRO
Universitat de Barcelona
alcoberro@ub.edu

EDUARD CAIROL
Universitat Pompeu Fabra, Barcelona
eduard.cairol@upf.edu

POL CAPDEVILA
Universitat Pompeu Fabra, Barcelona
pol.capdevila@upf.edu

EMMANUEL FAURE-CARRICABURU
Université Paris VIII
emmfaure@free.fr

FRANCESC FONTBONA
Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts
de Sant Jordi, Barcelona
francesc@francescfontbona.cat

SERGIO FUENTES MILÀ
Universitat de Barcelona
sfuentesmila@ub.edu

RAQUEL GALLEGRO
ACAF/ART, Roma
raquelgallego@yahoo.es

FERNANDO LOFFREDO
Stony Brook University, Nova York
fernando.loffredo@stonybrook.edu

EVA MARCH
Universitat Pompeu Fabra, Barcelona
eva.march@upf.edu

JUAN MIGUEL MUÑOZ CORBALÁN
Universitat de Barcelona
juanmiguelmunoz.corbalan@ub.edu

CARMELO OCCHIPINTI
Università degli Studi di Roma «Tor Vergata»
cchcm100@uniroma2.it

MIQUEL PÉREZ LATRE
Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat
del Vallès, Barcelona
miquelperez@gencat.cat

JULIO J. POLO SÁNCHEZ
Universidad de Cantabria, Santander
julio.polo@unican.es

CARLOS REYERO
Universidad Autónoma de Madrid
carlos.reyero@uam.es

CÉLINE VENTURA TEIXEIRA
Université Paris-Sorbonne
celine.ventura.teixeira@gmail.com

MAURIZIO VESCO
Università degli Studi di Palermo
maurizio.vesco@unipa.it

Nobleses i Generalitat: la classe dirigent i l'exercici del poder des de les institucions (segles XVI-XVII)

MIQUEL PÉREZ LATRE*

NOBLESES I GENERALITAT: LA CLASSE DIRIGENT I L'EXERCICI DEL PODER
DES DE LES INSTITUCIONS (SEGLES XVI-XVII)

RESUM

La noblesa catalana fou un estament social molt plural: dels ciutadans honrats a l'aristocràcia titulada, gaudia d'un ampli escenari territorial i irradiava el seu poder des de les institucions del país fins a les més altes instàncies de la monarquia hispànica. Tot i el seu procés de castellanització i estranyament, la cúpula de la noblesa catalana mantingué en bona mesura el seu prestigi polític. El gruix de l'estament militar era una barreja entre cavallers i donzells de noblesa poc antiga, procedents d'arreu del país, i una emergent burgesia, sobretot barcelonina, assimilada als primers en drets i reconeixement social. Foren aquests sectors els que establiren una veritable simbiosi amb les institucions d'àmbit nacional, en particular amb la Diputació del General, la delegació permanent de la Cort general, que per moments actuà com a veritable veu de l'estament. El nostre objectiu és fer un repàs a les sòlides relacions bastides entre l'estament militar (dins i fora de la Cort general) i la Diputació del General de Catalunya, en les seves diferents esferes.

NOBILITIES AND *GENERALITAT*: THE LEADING CLASS AND THE EXERCISES
OF THE POLITICAL POWER FROM THE INSTITUTIONS (16TH-17TH CENTURIES)

ABSTRACT

Catalan nobility was a very plural social estate: from the *ciutadans honrats* ("honourable citizens") to the titled aristocracy, it enjoyed a wide territorial stage and its power radiated from the country's institutions to the highest instances of the monarchy. In spite of the processes of castilianisation and estrangement, the elite of Catalan nobility largely maintained its political prestige. The bulk of the military estate was a mix of knights and *donzels* of newly-made nobility from around the country and an emergent bourgeoisie, especially in Barcelona, assimilated to the former in rights and social recognition. These were the sectors that established true symbiosis with the national institutions, in particular, with the *Diputació del General*, the permanent delegation of the General Court, which at times operated as the true voice of the social estate. Our aim is to carry out a review of the solid relations built between the military estate (within and outside of the General Court) and the *Diputació del General* of Catalonia, in its different spheres.

* El present treball s'emmarca en la línia d'investigació que porta a terme el «Grup d'Estudi de les Institucions i la Societat a la Catalunya Moderna, segles XVI-XIX» (2009 SGR 00318).

PÉREZ LATRE, M., «Nobleses i Generalitat: la classe dirigent i l'exercici del poder des de les institucions (segles XVI-XVII)», *Acta/Artis. Estudis d'Art Modern*, 3, 2015, pàgs. 27-39

PARAULES CLAU: Diputació del General, noblesa, braç militar, govern, fiscalitat

KEYWORDS: *Diputació del General*, nobility, militar State, government, treasury

L'any 1586, l'arquitecte Domenico Fontana dirigia una obra d'una càrrega simbòlica fora mida: la col·locació d'un antic obelisc egipci recuperat a la plaça de Sant Pere del Vaticà.¹ Es tractava d'una obra d'enginyeria complexa que exigia el trasllat de la peça, enorme, en posició horitzontal, des dels voltants de la nova basílica projectada per Bramante fins al centre de la plaça. Entre el poble romà, molts afirmaren dies després haver vist un carruatge carregat amb totes les pertinences de l'arquitecte, preparat per a emprendre la fugida si la delicada maniobra acabava en fracàs. L'operació, però, completada amb èxit, simbolitzà el punt culminant en la reconstrucció d'un gran centre religiós des del qual, amb l'impuls del Concili de Trento recent, la renovació del catolicisme havia de marcar una nova era no solament a Europa, sinó a tota la cristiandat.

Aquell mateix 1586 en què s'alçava l'obelisc de Sant Pere, van veure la llum del dia al nostre país per primera vegada dos personatges que podem prendre també com a símbols de dos estils de noblesa. A la ciutat de València naixia Francesc de Montcada, home de llinatge il·lustre, amb el temps marquès d'Aitona, versat en el coneixement de l'antiguitat i fidel servidor de la monarquia hispànica com a ambaixador a Alemanya i a Flandes.² I, alhora, a Barcelona arribava al món Pau Claris i Casademunt, al si d'una família de la baixa noblesa, d'origen berguedà, però, com tantes altres de l'estament, arrelada darrerament a Barcelona, el centre del poder, temps a venir president de la Generalitat i capdavanter de la revolució catalana de 1640.³

Una introducció com aquesta vol situar la noblesa catalana, en primer lloc, com un estament enormement plural. Plural per l'existència d'un complex escalafó estamental, que aplegava una variada tipologia d'homes dotats de privilegis particulars: des dels ciutadans i burgesos honrats de les viles i ciutats en el rang inferior del reconeixement fins a l'aristocràcia titulada al cim.⁴ Plural també per la varietat d'escenaris territorials (cadascun amb les seves pròpies peculiaritats locals) des dels quals irradiaven el seu poder: des de la Catalunya rural de frontera fins a la urbana. Variables també per les esferes de poder en què exercien la seva històrica funció de comandament: des de les institucions de la terra fins a les més altes instàncies de la monarquia hispànica. Parlar, doncs, de la noblesa catalana com d'un tot homogeni resulta ben bé una temeritat. Ens és molt més útil fer-ho de «nobleses catalanes». No és estrany, doncs, que, tot i la unitat d'acció de l'estament de portes enfora, el mateix consell de govern del Braç Militar de Catalunya, tal com fou estructurat a les *Ordinacions* de 1683, distingís entre dues

1. FONTANA, D., *Della trasportatione dell'obelisco vaticano et delle fabbriche di nostro signore Papa Sisto V: fatte dal cavalier Domenico Fontana...: libro primo*. Roma: Domenico Basa, 1590-1603.

2. Un estudi sobre la seva trajectòria política i intel·lectual a BARÓ I QUERALT, X., *De Catalunya a Flandes: Francesc de Montcada (1586-1635), erudit i polític*. Barcelona: Dux, 2008.

3. L'aproximació més actual al seu paper històric a SIMON I TARRÉS, A., *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

4. Una visió general del comportament de l'estament, observat a través del cas del llinatge Llupià, a FERNÁNDEZ TRABAL, J., «Notes per a una història de la noblesa a Catalunya», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51, 2007-2008, pàgs. 427-450.

conselleries nobles, dues conselleries militars i dues conselleries de ciutadans. Si més no, doncs, tres nobleses.⁵

Dit això, i encara que és un fenomen prou sabut i analitzat, cal insistir també, per la seva importància, en el fet que l'aristocràcia catalana (entesa com la cúspide de la jerarquia nobiliària), formada pels nobles pròpiament titulats, visqué, al llarg dels segles XVI i XVII, un procés d'imparable assimilació familiar, política i cultural a Castella, seguint el mateix corrent de fons que havia convertit els antics comtes de Barcelona en «reis de Castella i senyors de mig món». Aquest procés d'absorció per herència, un cop extingida la successió masculina dels grans llinatges catalans, no fou temporalment homogeni ni abastà tot el cos aristocràtic: encara el dietari del cavaller Perot de Vilanova distingí, al si del Braç Militar, durant la Cort general de 1563-1564, entre l'acció d'un Francesc de Montcada, comte d'Aitona, pendent de servir els interessos del rei («mal per a ell y a tots sos fills», s'exclamà el memorialista) i un Ferran de Cardona-Anglesola, almirall de Nàpols, compilador d'Ausiàs Marc, abonat encara sobretot als interessos de la noblesa de la terra.⁶

En tot cas, en la mentalitat dels catalans de l'època, tot i el procés d'estranyament del rei i de la seva aristocràcia més propera, l'aristocràcia aconseguí retenir un considerable prestigi social i polític. En aquest sentit, són ben a la mà dos exemples d'aquest paper pel que fa al cas dels ducs de Cardona, la nissaga aristocràtica capdavantera del país.⁷ El primer, quan el 1626 el comte duc d'Olivares volgué convèncer la Cort general de la necessitat de contribuir a les despeses militars generals de la monarquia, mitjançant la denominada Unió de Armas (que comportava el manteniment econòmic d'un contingent estable per part dels diferents regnes peninsulars): no dubtà a confiar precisament al duc de Cardona la missió de seduir el braç militar. La seva tenaç insistència fins i tot portarà un dels cavallers assistents a la Cort a tractar-lo de «castellà fotut».⁸ I encara un segon exemple: el nomenament del mateix duc de Cardona com a lloctinent de Catalunya després de l'assassinat del seu antecessor, el comte de Santa Coloma, durant els fets violents del Corpus de Sang de 1640 a Barcelona. La seva arribada a la Ciutat Comtal és interpretada al Principat com un alè d'esperança per a evitar la guerra oberta i, en sentit contrari, la seva mort natural, al cap de només uns pocs mesos, és llegida per tothom com el tancament de la darrera porta que podia conduir a l'entesa entre rei i regne i a evitar el trencament definitiu.⁹

La noblesa titulada, però, tot i la florida produïda durant la Cort general de 1599 (durant la qual el nou monarca buscà reconciliar-se amb les classes dirigents del país, després de les flagrants contravencions constitucionals del seu pare), era prou escassa en nombre. Tal com James Amelang posà en relleu amb prou fonament ja fa dues dècades, el gruix de l'estament nobiliari o militar era format per una barreja entre cavallers i donzells arribats a la condició de nobles més tard que d'hora –i procedents d'arreu del país– i una emergent classe burgesa dels ciutadans honrats, en especial, barcelonins, progressivament assimilada en drets i reconeixement social als primers, que actuava alhora com a ascensor social dels sectors enriquits amb el comerç.¹⁰

Aquest gruix central de l'estament, d'origen i composició diversos, establí lligams cada vegada més sòlids amb les institucions de la terra, i en particular amb l'antiga Diputació del

5. *Dietari de deliberacions del molt illustre bras militar del Principat de Catalunya des de 22 de febrer 1653 fins a 3 de maig 1683*, Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, G-69/3, fol. 931v-937.

6. SIMON I TARRÉS, A., *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991, pàg. 51.

7. Vegeu el capítol «Els ducs de Cardona» a MOLAS RIBALTA, P., *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo, 2003, pàgs. 32-45.

8. PUJADES, J. *Dietari*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976, vol. IV, pàg. 57.

9. Tal com apunta Antoni Simon Tarrés, Cardona havia de jugar un paper de dissimulació per preparar la repressió en el moment oportú: SIMON I TARRÉS, A., *Pau Claris, líder...*, pàgs. 261-270.

10. AMELANG, J., *La formació de una classe dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986.

General o Generalitat, fins al punt que, en alguns moments, la institució esdevingué la veritable veu de l'estament; en d'altres, aquell s'articulà millor al si de les seves pròpies organitzacions estamentals, és a dir, la Confraria de Sant Jordi i el Braç Militar de Catalunya.¹¹

Tenint ben en compte aquestes oscil·lacions, en les línies que segueixen intentaré fer un repàs, necessàriament breu i a vol d'ocell, a algunes de les claus d'aquesta sòlida relació entre l'estament militar i la Diputació del General de Catalunya. Començaré per distingir dos àmbits essencials de participació social i política per a aquests nobles i militars: el denominat Braç Militar de Catalunya, que esdevé la veu i la representació més pròpia de l'estament, i la Diputació del General de Catalunya, institució en què aquesta veu conflueix amb la dels estaments eclesiàstic i reial o popular per fer sentir l'opinió del conjunt del país, d'acord amb els criteris de representativitat social i política de l'antic règim, necessàriament diferents dels nostres.¹²

En un segon punt, el més extens, pretenc analitzar la intervenció dels nobles o militars en les diferents esferes de poder de la Diputació del General: és a dir, en la direcció política de la institució (conduïda pel consistori de diputats i oïdors, entre els quals ocupen dos dels sis llocs), a les Juntes de Braços (on són clarament majoritaris) i a les seves comissions reduïdes o Divuitenes (divuit membres dels tres estaments, és a dir, amb sis nobles o militars).¹³ S'estudia també la participació d'aquests nobles o militars al si de l'administració de la Diputació del General, tant pel que fa als oficis centrals com a l'estructura territorial de l'ens, present arreu del país. Per acabar aquest segon punt (el més extens), es constata la participació dels nobles i militars en la gestió dels impostos que recapta la Diputació del General, especialment pel que fa a la seva responsabilitat al capdavant de les companyies que es feien càrrec de l'arrendament privat d'aquests drets o impostos i com a beneficiaris del deute públic emès per la institució.

En tercer lloc, i finalment, s'analitza el paper de la noblesa al si de la institució en els moments culminants de les grans crisis polítiques, i molt especialment durant la Revolució Catalana de 1640, veritable punt d'inflexió en la vida de l'estament.

EL BRAÇ MILITAR I LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL: DE VEGADES LA PART, DE VEGADES EL TOT

L'itinerari dibuixat fins aquí ens pot ajudar a fer-nos una idea més o menys aproximada de la complexitat de les relacions entre les dues institucions. El Braç encarnava, dins i fora de la Cort general, els interessos de l'estament militar de Catalunya. Cap a mitjan Cinc-cents, com tota l'estructura política del nostre país, hagué de fer front a un canvi d'una importància cabdal: la desaparició de la Cort general de l'escena política. D'una freqüència de convocatòria gairebé

11. En el cas de la confraria del sant, la simbiosi amb la Diputació del General fou realment intensa: la institució no sols hostatjà les seves reunions (com les del Braç Militar), sinó que, a més, comptà entre els seus oficials l'andador de la confraria, assignà la dignitat de coprior al diputat militar i d'escrivà de la confraria a l'escrivà major del General. Agustí Duran i Sanpere parlà directament de «Confraria de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya»; vegeu el capítol «L'estament militar: els cavallers i la cavalleria», a DURAN I SANPERE, A., *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1974, vol. II, pàgs. 173 i 192-198.

12. Sobre el Braç Militar, vegeu la síntesi de MARTÍ FRAGA, E., «El braç militar de Catalunya. Una institució decisiva en el tombant del segle XVII», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 28, 2008, pàgs. 233-248.

13. Per a entendre el context polític en el qual es desenvoluparen i el seu funcionament concret dins el marc de la institució, vegeu PÉREZ LATRE, M., *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo, 2004; i *idem*, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*. Catarroja: Afers, 2004.

quinquennal en temps de l'emperador Carles, en els anys del seu fill es passà primer a una dècada (1553-1564) i a continuació a dues (1564-1585) sense crida a Corts. Si el Braç Militar, com els altres dos presents a la Cort general, volia mantenir el seu paper de veu més o menys permanent de l'estament, era clar que calia activar la seva presència fora de la Cort general. Aquest propòsit s'escenificà primer en la renovació, precisament el 1565, de l'antiga Confraria de Sant Jordi de l'estament militar medieval, dotant-la de noves ordinacions.¹⁴ Encara que els dietaris i les cròniques privades i institucionals coetànies accentuen el seu vessant cavalleresc i cerimonial (amb les seves festes, justes i tornejos durant la resta del segle i tot el Sis-cents), cal veure en la seva recreació un propòsit de prestigi social, però probablement també d'intervenció política. La Confraria i la Generalitat establiran certs lligams: l'únic oficial estable de la Confraria, l'anomenat *andador*, serà sufragat per la Diputació del General i la institució atorgarà ajuts financers freqüents a les confraries locals de Sant Jordi de les principals ciutats del país per a la celebració dels seus actes.¹⁵

L'estament militar, com és lògic, utilitzarà les vies institucionals obertes a cada moment per tal de defensar els interessos propis i, alhora, exercir el seu poder i la seva influència en l'esfera política general. Si durant la primera meitat del segle XVI la Cort general esdevé l'escenari principal, a continuació, la no-convocatòria per part del monarca és contestada amb la reorganització de la Confraria de Sant Jordi. Durant la segona meitat de la centúria, l'estament s'aboca progressivament a la participació en una Diputació del General de Catalunya activa i creixent, de la qual parlarem després amb més detall. Quan, en canvi, entre 1593 i 1598, la institució és intervinguda per força per la monarquia, l'estament es replega novament activant les reunions del Braç Militar en solitari: sota la iniciativa del cavaller Onofre Alentorn, cent setanta-quatre nobles i militars s'apleguen el 1602 per aprovar unes noves *Ordinacions* de l'estament, ordinacions que fixen una junta d'oficials i un consell general i que estableixen l'obligació de convocar almenys quatre trobades anuals.¹⁶

Però les anades i vingudes del corrent polític general de les relacions entre el rei i la terra, el moviment de replegament viscut durant el Cinc-cents, és encara més patent durant el segle següent: el 1652, quan la intervenció de la monarquia sobre la Diputació del General es converteix en permanent i estructural, l'estament militar reaccionarà (tal com ens ha ensenyat la tesi doctoral d'Eduard Martí)¹⁷ amb un reviscolament de les reunions en solitari de l'antic Braç Militar, esdevingut ara (amb la mateixa Diputació i el Consell de Cent barceloní) un dels anomenats Tres Comuns o Conferència dels Tres Comuns (titllats de «*ruidosos*») que, segons el parer expressat pels mateixos ministres reials, conduiran el país al decantament austriacista de 1705 i a la resistència final a l'ocupació borbònica el 1714.

Aquest repàs ens condueix a una constatació, d'altra banda, ben lògica: en els moments en què la Diputació del General és més forta, l'estament militar s'hi aproxima més i és també aleshores quan més influeix en la conducció de la seva política. Analitzem, doncs, aquest paper de la noblesa al si dels òrgans polítics de govern de la Diputació del General, és a dir, al consistori, a les Juntes de Braços i a les Divuitenes.

14. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Llibre de la confraria de Sant Jordi*, I (1565-1586), ms. B-64.

15. Sobre l'impacte territorial de la recreació del culte a sant Jordi i el paper que hi jugà la Diputació del General, vegeu el capítol «L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del Cinc-cents», a ALBAREDA I SALVADÓ, J. *et al.*, *Del patriotisme al catalanisme*. Vic: Eumo, 2001, pàgs. 39-44.

16. Vegeu MORALES ROCA, F.J., «Registros nobiliarios del brazo militar del Principado de Cataluña: el "libro verde" del antiguo brazo militar, 1602-1713», *Hidalguía*, 201, 1987, pàgs. 433-465.

17. MARTÍ FRAGA, E., *La Conferència dels Comuns i el Braç Militar: dues institucions decisives en el tombant del s. XVII*, tesi doctoral. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2008.

LA NOBLESA EN LA DIRECCIÓN POLÍTICA DE LA DIPUTACIÓN DEL GENERAL: EL CONSISTORI, LAS JUNTAS DE BRAÇOS I LES DIVUITENES

Des de la seva conformació com a comissió permanent de la Cort general, a mitjan segle XIV, dos membres de l'estament (un diputat i un oïdor) compartien el govern de la institució amb dos representants dels altres dos estaments.¹⁸ Aquests sis consistorials havien de prendre les decisions per majoria i amb la conformitat de, com a mínim, un dels representants de cada braç i estament. Aquest govern compartit dels tres braços havia guanyat independència amb la introducció per part de Ferran II el 1493 de l'anomenat sistema insaculatori, un capteniment més propi amb els seus avantatges de llibertat de criteri i amb els inconvenients de discrecionalitat en l'ús del poder i de pèrdua de representativitat real. Es tractava d'un sistema que obligava a conformar una matrícula de candidats de la qual calia extreure els diputats i oïdors efectivament designats per a un període de govern de tres anys (els anomenats triennis). Si bé Ferran II es va reservar la designació dels cent dotze aspirants a oïdor militar i els cent trenta-sis a diputat militar en la primera matriculació, a partir d'aleshores, al ritme de les vacants per mort o de les escasses desinsaculacions per altres motius, foren els successius consistorials els qui anaren renovant les bosses de candidats a través d'un sistema de lliure designació.¹⁹ El paper de la ciutat de Barcelona (que, com hem dit, constituïa una veritable matriu de fusió dels diferents corrents socials que convergien al si de l'estament, de dalt a baix) fou central en la representativitat: si bé ocupava poc menys d'un terç dels llocs disponibles a les bosses (Barcelona tenia exactament un 30,4 % dels candidats a l'ofici d'oïdor militar i un 30,9 % dels de diputat), ben aviat s'establí la norma que cada trienni es faria extracció alternativa de candidats de les bosses de Barcelona i de fora de Barcelona, fet que assegurà a la ciutat el 50 % de les extraccions. Cal insistir en el fet que aquest important paper dels militars domiciliats a la capital anava de la mà de l'evolució general de l'estament, en particular d'aquell gruix central en confluència format per cavallers, donzells i ciutadans honrats.

La segona meitat del Cinc-cents, però, va viure un canvi enorme al govern de la Diputació del General, una mutació que va alterar en profunditat el sentit de les mesures de control polític de la institució fixades en temps de Ferran II. Em refereixo, sobretot, al reforçament de les denominades Juntes de Braços. Encara que no eren desconegudes en dècades anteriors, fou precisament a partir dels anys seixanta del Cinc-cents (coincidint, doncs, també amb la desaparició de l'escenari de la Cort general) quan guanyaren un pes molt considerable en la direcció política de la institució. Es reforçaren sense aturador, fins a deixar en segon terme el paper del consistori de diputats i oïdors; amb el seu creixement, acabaren per sotmetre el govern de la institució als posicionaments polítics dominants al si dels estaments. El paper dels homes de l'estament militar dins les Juntes de Braços fou clarament predominant i responia també al corrent de mixtura entre baixa noblesa i ciutadania honrada: cal pensar que aquestes Juntes eren convocades per a l'estudi d'un afer concret i amb poques hores d'avançament, de manera que els assistents eren bàsicament residents a la capital catalana.

En prendre les decisions per majoria en el conjunt dels tres braços (i no al si de cadascun d'ells, com era costum a la Cort general), el fet que la representació nobiliària fos sempre majoritària consolidà la posició dominant de l'estament: són militars entre dos terços i tres quartes

18. Sobre el funcionament i l'organització de la Diputació del General, continuen essent fonamentals les pàgines que hi dedicà, a tall de síntesi precisa, FERRO I POMÀ, V., *El Dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987, pàgs. 243-288.

19. Per a valorar els efectes del control reial de les insaculacions, és imprescindible tenir en compte PUIG BORDERA, E., *Intervenció reial i resistència institucional: el control polític de la Diputació del General i del Consell de Cent de Barcelona, 1654-1705*, tesi doctoral. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2011.

parts dels assistents durant la segona meitat del segle XVI; parlem, durant les darreres dècades d'aquella centúria, d'uns cinc-cents homes entre unes tres-centes famílies. Les Juntes de Braços designaren al seu torn comissions reduïdes per al seguiment dels afers en disputa, anomenades Divuitenes (nom relatiu al seu nombre de components, sis per cada braç), aplegades amb el consistori i dotades de capacitat per prendre resolucions per majoria, encara que cap diputat i oïdor en formés part. Amb la configuració d'aquest sistema de govern amb Juntes de Braços i Divuitenes, doncs, saltaren pels aires els filtres polítics imposats per Ferran II. En definitiva, els partits majoritaris al si dels estaments controlaven automàticament els dissenys de la Diputació del General.

Aquesta manera de fer autònoma fou escapçada per Felip II tan aviat com li fou possible imposar una solució de força. Amb la derogació unilateral, en un acte radicalment inconstitucional, d'una part de la legislació de la Cort general de 1585 sobre el govern de la Generalitat, limità la reunió de Juntes de Braços i lligà l'elecció de Divuitenes a la designació dels sis diputats i oïdors, sotmetent-les així novament al seu control. El Braç Militar de Catalunya, revifat el 1602, jugà a partir d'aleshores un paper clau a l'hora de pressionar els governs de la Diputació del General en el sentit dels seus interessos. La presència de la noblesa als consistoris fou prou rellevant i el càrrec més destacat de diputat militar va recaure sovint en homes i famílies distingides, en recompensa a la tenacitat que mostraren en l'enfrontament amb la monarquia: és el cas d'Hug de Tamarit, senyor de Rodonyà, extret diputat el 1602 mateix, o el de Gispert de Guimerà, senyor del Papiol el 1608 (nomenament que les autoritats reials contemplan amb veritable espant) o el del senyor de Seró, Alexandre d'Alentorn, el 1614.²⁰ Els Tamarit, els Guimerà o els Alentorn, famílies molt actives en temps de les Juntes de Braços dels anys de Felip II, faran d'enllaç amb la classe dirigent catalana protagonista de la revolució catalana de 1640, la composició de la qual Antoni Simon ha estudiat amb detall en els darrers anys.

LA NOBLESA A L'ADMINISTRACIÓ DEL GENERAL: IMPLICACIÓ EN L'ESTRUCTURA CENTRAL I TERRITORIAL

Però no solament trobem un paper actiu dels homes amb privilegi militar al consistori, a les Juntes de Braços i a les Divuitenes. La Diputació del General de Catalunya va ser capaç de basar, al llarg del segle XVI, una complexa estructura administrativa de la qual participaven, d'una manera o d'una altra, amb més o menys dedicació, unes mil cinc-centes persones (una xifra realment notable si tenim en compte que el país devia arribar amb prou feines al mig milió d'habitants a finals de segle). Els militars foren presents, en primer lloc, en el centenar d'oficis de l'administració central barcelonina, competint pel control dels principals càrrecs amb el grup que, en teoria, estava més preparat tècnicament, el dels juristes.²¹ La institució, però, ten-

20. Sobre el llinatge Alentorn, vegeu MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M.À., *La mitjana noblesa catalana a la darrereria de l'etapa foral*. Barcelona: Fundació Noguera, 2010, pàgs. 22-27. Sobre els Tamarit, vegeu PASTOR I BATALLA, I., «El castell-palau de Rodonyà a través dels inventaris *post mortem* de la família Tamarit. Segles XVII-XVIII», *La Resclosa*, 3, 1999, pàgs. 17-34. Sobre els Guimerà, vegeu SERRA I PUIG, E., «Els Guimerà, una noblesa de la terra», *Recerques: història, economia, cultura*, 23, 1990, pàgs. 9-36. Sobre els enllaços i estratègies de tots tres llinatges, vegeu FARGAS PEÑARROCHA, M.A., *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997.

21. Un esquema d'aquesta estructura central de la Diputació del General a SOLÉ I SABATÉ, J.M. (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana - Generalitat de Catalunya, 2003, vol. II, pàgs. 28-29.

DIPUTACIÓ LOCAL	MILITARS	CIUTADANS	TOTAL
Balaguer	33,3	22,2	55,5
Berga	–	17,4	17,4
Camprodon	–	–	–
Castellbò	5,9	–	5,9
Castelló d'Empúries	8,0	4,0	12,0
Cervera	11,5	–	11,5
Girona	35,0	20,0	55,0
Lleida	10,5	21,1	36,6
Manresa	15,0	20,0	35,0
Montblanc	–	5,3	5,3
Perpinyà	22,7	50,0	72,7
Puigcerdà	9,6	23,8	33,4
Seu d'Urgell, la	4,8	9,5	14,3
Tarragona	14,3	9,5	23,8
Tàrrrega	15,4	15,4	30,8
Tortosa	13,0	56,5	69,5
Tremp i Pallars	31,8	–	31,8
Vall d'Aran	–	–	–
Vic	7,7	7,7	15,4
Vilafranca de Conflent	–	11,1	11,1
Vilafranca del Penedès	11,8	23,5	35,3

dí progressivament a una valoració preferent del perfil professional i no pas de la condició estamental dels principals oficials de la Diputació: el 1585, el consistori establí la prohibició del pagament d'estrenes o retribucions especials als nobles i ciutadans honrats pel fet de la seva condició, quan eren alhora oficials del General i compartien responsabilitats amb altres oficials de rang social inferior.

Al si de l'administració central de la Generalitat, els nobles s'abocaren als oficis principals relacionats amb la recaptació fiscal (els de racional, regent *los comptes*, defenedor i collidor dels drets del General i dels drets de la bolla), és a dir, aquells que tenien la responsabilitat de dirigir tota la maquinària impositiva. Foren també gestors habituals dels càrrecs que garantien el control dels oficials territorials per part dels organismes centrals barcelonins: és a dir, els anomenats sobrecol·lidors de Ponent i de Llevant (les dues grans demarcacions en què s'organitzava l'estructura territorial de la Diputació del General).

Fora de Barcelona, aquesta estructura territorial estava organitzada en vint-i-una col·lectes o demarcacions, que es corresponien prou exactament amb les vegueries en les quals estava organitzada l'administració reial.²² Eren comandades per un diputat local, que exercia la representació de la Generalitat a escala local, dirigia l'administració fiscal de la seva col·lecta i la presidia quan aquella s'erigia en tribunal en les causes relatives a la jurisdicció inferior del General. Al llarg del segle XVI, els militars i els ciutadans honrats representaren prop d'un 30 % del total de diputats locals, superats només pel nombre de mercaders nomenats per al càrrec.

22. En trobareu l'estudi exhaustiu al capítol «L'organització territorial de la Diputació del General a la fi del segle XVI», a PÉREZ LATRE, M., *La Generalitat de Catalunya en temps...*, pàgs. 199-271.

La seva presència, però, fou molt desigual al territori, i depenia principalment de la major o menor importància demogràfica i econòmica de la capital de collecta. Entre 1524 i 1600 superaren aquest 30 % de representació a les principals ciutats del país, amb un pes molt notable dels ciutadans i burgesos honrats: Perpinyà (on arribaren al 72,7 %), Tortosa (69,5 %), Girona (55,0 %), Lleida (36,6 %) i Manresa (35,0 %). També, lleugerament, a determinats territoris pirinencs on el control del poder per part dels nobles i militars era encara molt present: parlem de Puigcerdà (33,4 %) o de Tremp i Pallars (31,8 %). A les terres de l'eix en creixement entre Barcelona i el Pirineu, en canvi, els mercaders hi tenen un paper absolutament preponderant i els nobles i militars hi reculen per moments: parlem de les collectes de Berga (17,4 %), Vic (15,4 %) o de Camprodon (0 %).

Finalment, pel que fa a la presència de militars als anomenats oficis ordinaris de l'administració de la Generalitat, en concret, en el graó inferior dels collidors o oficials que des de les taules executaven directament la recaptació –no cal dir-ho–, la presència de nobles i militars fou gairebé ínfima: si fem una anàlisi de sis-cents quaranta-tres oficials actius entre 1561 i 1600, trobem que únicament deu van ostentar la condició militar i que només vint-i-tres foren ciutadans o burgesos honrats. Eren tasques, sobretot, a mans de mercaders (n'hi trobem dos-cents cinquanta-tres casos) i menestrals (cent seixanta-dos).

LA NOBLESA I LA GESTIÓ PRIVADA DELS TRIBUTS DEL GENERAL: LA PARTICIPACIÓ EN LES COMPANYIES D'ARRENDATARIS I L'ADQUISICIÓ DE CENSALS

Però més enllà de la seva participació en la funció pròpiament política i administrativa, la noblesa també va saber integrar-se en els mecanismes que permetien un aprofitament particular de la funció fiscal que exercia la Generalitat com a institució responsable de l'erari públic del país.²³ En aquest sentit, cal assenyalar el fet que una part molt important de l'acció recaptadora de la institució fou, diríem avui, «externalitzada», és a dir, confiada a companyies privades de composició social diversa, concertades davant notari per a l'explotació econòmica dels impostos. Cada trienni, i per a cadascuna de les collectes –a les acaballes del segle XVII, quan la recaptació dels impostos havia decaïgut notablement, per a tot el territori conjuntament–, la institució subhastava al més donant la responsabilitat de la recaptació, de manera que la Generalitat s'assegurava un volum mínim d'ingressos, mentre que els licitadors podien jugar amb la diferència en cas d'una recaptació efectivament superior o almenys, això segur, disposar durant un temps d'uns capitals que els permetien dur a terme altres inversions en negocis intermedis abans de lliurar definitivament al General les quantitats acordades.

Pel que fa a la composició d'aquestes companyies licitadores, els segles moderns van presenciar canvis notables, en especial durant el Cinc-cents: amb un pes inicialment preponderant de nobles, senyors de vassalls i simples cavallers i donzells, anà deixant pas progressivament a una forta irrupció del capital mercantil a mans sobretot de financers i mercaders. Segons va mostrar fa alguns anys Eva Serra, els militars i els ciutadans honrats passaren entre

23. Resulta encara bàsica la consulta de SERRA I PUIG, E., «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1576-1638). Una mostra i una reflexió», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 14, 1994, pàgs. 199-206. Per a valorar l'erari de la Diputació en el conjunt de la fiscalitat del país, vegeu HERNÁNDEZ, B., *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña moderna: la fiscalidad catalana en época de Felipe II*. Barcelona: Taller de Estudios Hispánicos e Hispanoamericanos, 2003.

1570 i 1599 d'aportar encara el 28 % dels capitals d'aquestes companyies a només el 8 % entre 1600 i 1650. A finals del segle XVII, el percentatge havia caigut, segons un estudi d'Antoni Jordà, al voltant del 3 %.²⁴ Aquest procés de substitució és especialment abrupte en algunes de les col·lectes estudiades al detall, i es pot encara avançar en el temps fins a trobar correspondència en bona mesura amb el moment d'un fort creixement econòmic de mitjan segle XVI, quan els mercaders i els comerciants prenen el control dels arrendaments. A Tortosa, per exemple, entre 1548 i 1569, nobles, cavallers i donzells posen el 33,6 % dels capitals i els ciutadans honrats, el 12,6 %; entre 1572 i 1617, en canvi, els primers han desaparegut completament de les companyies d'arrendadors i els ciutadans honrats hi aporten només el 2,8 %.²⁵ En el cas de la col·lecta de Perpinyà, l'evolució no és tan tallant, però segueix el mateix patró cronològic:

ESTAMENT	1548-1563	1566-1581	1590-1599	1602-1617
Nobles, barons i donzells	57,6	38,0	12,9	6,0
Burgesos i ciutadans honrats	19,1	8,6	0,9	4,3

Finalment, abans d'acabar el seguiment del paper de l'estament nobiliari al si de l'administració de la Generalitat, cal fer esment a la qüestió dels censals o del deute públic emès per la institució.²⁶ L'objectiu fonamental de la recaptació dels impostos era el d'oferir al monarca, com a donatiu al final de la convocatòria de cada Cort general, una quantitat substancial de recursos per tal de fer front als reptes que el rei havia proposat als estaments com a fonamentals (encara que normalment eren sobretot urgents només per a ell). Això obligava la Generalitat a disposar d'una gran quantitat de diner líquid en determinats moments: per a fer-ho, es veié obligada a l'emissió, d'una manera creixent, de deute públic en forma de censals o préstecs de capital a canvi d'un pagament o cànon anual, situat al voltant d'un 3 % del diner prestat. Els nobles jugaren també un paper important com a censalistes de la Generalitat. Quan, entre 1572 i 1573, en un context de bonança econòmica i d'ingressos fiscals creixents, la institució decidí retornar els capitals acumulats en forma de censals, trobà que els nobles i els militars hi jugaven un paper determinant. La composició d'aquest deute era aproximadament d'un terç a mans del clergat (el més important inversor, amb un 37,3 % del total), un terç a mans de nobles i cavallers i un altre terç a mans de la resta dels grups socials. L'important terç de nobles i militars presentava aleshores la composició següent: cavallers i donzells un 18,1 %, els pròpiament nobles un 8,8 % i els ciutadans honrats un 5,3 %; tots tres sumaven en total, per tant, poc més d'un 32 %.

24. JORDÀ, A., «Els ingressos fiscals de la Generalitat de Catalunya a la segona meitat del segle XVII», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 10, 1982, pàgs. 163-203.

25. PÉREZ LATRE, M., «La Diputació del General a les Terres de l'Ebre. La col·lecta fiscal de Tortosa (1560-1599)», *Recerca*, 9, 2005, pàg. 201.

26. Una panoràmica general de la salut d'aquest instrument d'inversió a RUBIO MANUEL, D., «L'evolució dels censals morts a l'alta edat moderna», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 13, 1993, pàgs. 65-70. Per a una comparació amb el sistema de crèdit de la Diputació valenciana, vegeu CASTILLO DEL CARPIO, J.M., «Poder económico y prestigio social en torno a una institució valenciana. La deuda pública y la Diputación del General, a comienzos del siglo XVI», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 13, 1993, pàgs. 317-326.

CANVIS I COMMOCIONS DURANT LES GRANS CRISIS POLÍTQUES DELS SEGLES XVI-XVII

Analitzat, doncs, el paper de la noblesa en la direcció política i en l'administració i gestió de la Generalitat, convé fer un ràpid cop d'ull, a tall de conclusió, a la manera com visqué els moments culminants del seu temps. Cal destacar, en primer lloc, que els militars o els nobles catalans tingueren un protagonisme cabdal en la successió de fets i en la mateixa definició de la conjuntura que portà a la revolució catalana de 1640. Una bona part de les famílies implicades en aquells fets revolucionaris eren dipositàries, en aquell moment –de fet, almenys durant les tres darreres generacions–, d'una cultura política forjada des dels temps de Felip II de Castella que posava, per damunt de la fidelitat al monarca, la defensa dels propis privilegis i del marc constitucional del país, considerats com un tot únic i indestruïble.

A partir de l'esclat el 1635 d'una situació de guerra oberta entra la monarquia hispànica i la francesa, si més no, dos fets clau marcaren un distanciament mental i sentimental insalvable entre el rei i l'estament militar. D'una banda, la pressió constant relativa als allotjaments militars (dels quals els nobles es volien exempts i que afectaven les butxaques dels seus vassalls amb noves càrregues, posant per tant en perill els seus ingressos), i de l'altra, la desastrosa campanya per a la recuperació de la fortalesa rossellonesa de Salses de l'any 1639, veritable tomba d'una part important de la joventut nobiliària del país.²⁷

Es pot afirmar sense temor d'una excessiva generalització que la noblesa catalana seguí les posicions marcades pel diputat eclesiàstic Pau Claris i el diputat militar Francesc de Tamarit, fins a arribar al trencament definitiu del 1640 amb la monarquia hispànica de Felip IV, gairebé com un sol home i, de vegades, fins i tot, avançant-se a l'hora de marcar les posicions més radicals.²⁸ Si bé una part important de la noblesa titulada i dels barons es decantà per mantenir la fidelitat als Àustria i emprengué el camí de l'exili, com documentà fa anys Jordi Vidal Pla,²⁹ no és menys cert que, quantitativament, la proporció dels membres de l'estament que optaren per aquesta via cal situar-la només entre el 5 i el 10 % del total, més propera a la primera xifra que a la segona. Si ens atenem a la informació que proporcionen els anomenats «Llibres de l'Ànima», és a dir, els registres on eren assentats els noms dels candidats als oficis de diputat i oïdor militars,³⁰ trobem que entre 1640 i 1652 només foren desinsaculats per la seva desafecció a les polítiques encapçalades per la Generalitat vuit candidats a diputat militar i sis a oïdor del mateix estament, xifra que representa, respectivament, només un 5,9 % i un 5,4 % del total.

És ben sabut que, amb la tornada de Catalunya a mans de Felip IV el 1652, es produí un respecte formal a l'estructura política catalana que anà acompanyat, però, d'algunes mesures

27. Vegeu, en aquest respecte, els treballs de SERRA I PUIG, E., «Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses. Juliol 1639, gener 1640», a *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*. València: Generalitat Valenciana, 1988, vol. II, pàgs. 7-28; GIFRE I RIBAS, P., «Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 13, 1993, pàgs. 561-572; i CARRIÓ ARUMÍ, J., *Catalunya en l'estructura militar de la monarquia hispànica (1556-1640). Tres aspectes: les fortificacions, els soldats i els allotjaments*, tesi doctoral. Departament d'Història Moderna, Universitat de Barcelona, 2009.

28. Una anàlisi global sobre els candidats al govern de la Generalitat abans de la revolució de 1640 a FLORENSA I SOLER, N., «Insaculats a diputats i oïdors de la Diputació del General per les bosses de Barcelona a l'albada de la Guerra dels Segadors», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 28, 2008, pàgs. 615-634.

29. VIDAL PLA, J., *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

30. RIERA I SANS, J., «Documentació sobre insaculacions al fons de la Diputació del General de Catalunya, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó», *Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, 1, 1990, pàgs. 9-11. Els «Llibres de l'Ànima», conservats al fons Generalitat de l'anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó, es troben a hores d'ara en procés d'edició per part de l'Institut d'Estudis Catalans, com a resultat de la tasca d'un equip encapçalat per la doctora Eva Serra i Puig. Les dades que tanquen aquestes pàgines estan elaborades a partir d'aquesta edició.

tendents a la seva desnaturalització profunda.³¹ La més destacada fou tal vegada la recuperació del control de les insaculacions per part de la monarquia. Com recordarà la Cort general de 1705-1706, el rei disposa des d'aquell moment d'«absoluta y plena facultat de remouer e insecular tots los oficials de la Casa de la Diputació del exercici de qualsevols oficis». En endavant, tots els candidats als oficis de diputat i oïdor (a més d'altres inferiors) haurien de rebre el visticplau del rei a la seva idoneïtat ideològica. A parer d'Eva Serra, l'objectiu d'aquesta mesura era el de convertir la Generalitat en un «òrgan inoperant a efectes de govern català i només operatiu a efectes clientelars de la monarquia».³² El 1654, quan el monarca féu pública la primera nòmina completa dels nous candidats inscrits, es procedí a la desinsaculació d'un 52 % dels candidats preexistents, xifra que en el cas dels candidats de l'estament militar superà encara els de l'eclesiàstic i el reial: foren enviats a l'ostracisme polític un 56 % dels antics candidats a diputat i fins a un 65,2 % dels aspirants a oïdor; encara a llocs com la vegueria de Barcelona el nombre de candidats a oïdor militar desinsaculats arribà a la xifra impressionant d'un 76,5 %.

En conjunt, si sumem els tres estaments, el nombre total d'insaculats per primera vegada el 1654 fou de tres-cents noranta-nou candidats, xifra que representava un 73,9 % del total de places. Això vol dir que, entre morts naturals i en combat i depuracions polítiques durant i després de la guerra, la base social de l'estament fou radicalment transformada. Aquest fet, cal pensar, hagué de facilitar l'ascens social d'una nova generació burgesa i capitalista emergent i de petits nous nobles, sang nova per a reconstruir el vell estament. En definitiva, però, la desnaturalització de la representació militar a la Diputació del General, que suposava la intervenció reial de les insaculacions i, en general, la desarticulació del paper polític de la institució, comportà a la llarga un nou impuls al paper independent del Braç Militar de Catalunya com a millor paraigua per a l'associació nobiliària i per a la defensa dels seus interessos corporatius.³³

Enmig de la desorientació d'un procés de recanvi tan radical, però, no fou fins a la dècada dels anys vuitanta del segle XVII que el Braç Militar rebrotà amb força, en especial sota el protectorat de Carles de Llupià i Vilanova, impulsor el 1683 d'unes noves *Ordinacions* del braç. La seva revifada operativitat, juntament amb el seu protagonisme en l'escenari constant de guerra en què vivia el país (els anys 1667 i 1668 són temps de la Guerra de Devolució; el període 1672-1679, de la Guerra d'Holanda, i el 1684 i de 1688 a 1697, de les successives guerres amb França), farà que l'estament torni a situar-se com a protagonista de la vida política del país: a partir de 1698 conformarà, d'igual a igual, amb el Consell de Cent de Barcelona i la Diputació del General de Catalunya, l'anomenada Conferència dels Tres Comuns, òrgan polític clau de representació de la veu de la terra durant els darrers anys del règim constitucional català.³⁴

El superintendent José Patiño, principal inspirador de la Nova Planta borbònica que acabarà *de facto* també amb l'existència del Braç Militar de Catalunya, es doldrà de reconèixer que aquell cos «*de algunos años a esta parte, por descuido o tolerancia de los ministros, se había hecho formidable y se entrometían en todas las materias de estado, publicándose celadores de la observancia de sus fueros*». Hem arribat, doncs, al final d'aquell camí: el 1716, el dret de conquesta

31. SÁNCHEZ MARCOS, F., *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores, 1652-1679: el papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el gobierno central, 1652-1679*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983; i TORRAS I RIBÉ, J.M., «El projecte de repressió dels catalans de 1652», a SERRA I PUIG, E. et al., *La Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, pàgs. 241-274.

32. Vegeu SERRA I PUIG, E., «Catalunya després de 1652: recompenses, censura i repressió», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 17, 1997, pàgs. 191-216.

33. Un exemple dels efectes de l'intervencionisme reial a PUIG BORDERA, E., «Les insaculacions de la Diputació del General de Catalunya: el cas dels germans Saiol i Josep Ciges (1687-1688)», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 28, 2008, pàgs. 673-688.

34. Vegeu el capítol «Les institucions polítiques catalanes en viglies de la seva abolició» a SALES, N., *De Tuïr a Catarroja: estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*. Catarroja: Afers, 2002, pàgs. 205-229; i MARTÍ FRAGA, E., *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): una institució decisiva en la política catalana*. Vilassar de Mar - Lleidà: Fundació Ernest Lluch - Pagès, 2008.

permetrà al monarca ocupant publicar un Decret de Nova Planta els efectes del qual, pel que fa a la seva submissió política i fiscal, el nostre país no ha aconseguit superar encara avui; aquell mateix any se'n complien cent trenta que l'obelisc aixecat per l'arquitecte Domenico Fontana presidia la plaça de Sant Pere del Vaticà; els mateixos anys, aproximadament, que la Diputació del General de Catalunya, que aleshores moria de mort violenta agafada de la mà del Braç Militar, havia arribat a les màximes cotes del seu poder a Catalunya.